

СХВАЛЕНО рішенням педагогічної ради
від 27.02.2024 року Протокол № 7

**Навчальна програма з культури добросусідства для 5-6 класів,
розроблена на основі модельної навчальної програми «Культура
добросусідства. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти**

**(автори Араджионі М.А., Козорог О.Г., Лебідь Н.І.,
Потапова В.І., Унгурян І.К.)**

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»

(наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

1. Вступна частина

Модельна навчальна програма предмета «Культура добросусідства» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою; закладів загальної середньої освіти, у яких є класи (групи) з навчанням мовою корінного народу або національної меншини поряд з державною мовою, та закладів загальної середньої освіти, у яких є класи (групи) з навчанням українською мовою та вивченням мови корінного народу або національної меншини (далі – Програма), спрямована на виконання Закону України «Про освіту» і Закону України «Про загальну середню освіту».

Предмет «Культура добросусідства» для 5–6 класів є складником наскрізного курсу «Культура добросусідства», програми якого розроблені для різних ланок освіти – від дошкілля до освіти дорослих. Він спрямований на розвиток освіти впродовж життя, демократизацію освітнього середовища, підтримку міжкультурної і миротворчої освіти та широкої соціальної інклюзії в Україні. Основою для розробки «Культури добросусідства» є такі міжнародні нормативні документи: Загальна декларація прав людини (1948), Конвенція ООН про права дитини (1989), Декларація принципів толерантності (1995), Європейська рамка компетентностей для освіти впродовж життя (2018), Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств (2012), Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини CM/Res (2010), EntreComp: Рамка підприємницької компетентності Європейського Союзу (2016), Рамка компетентностей для культури демократії (2018).

Програму предмета «Культура добросусідства» розроблено відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898, Типової освітньої програми для 5–9 класів загальної середньої освіти, затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 р. № 235 з урахуванням Методичних

рекомендацій для розроблення модельних навчальних програм, схвалених Листом МОН України від 24.03.2021 № 4.5/637-21.

Програма базується на таких ціннісних орієнтирах: дитиноцентризм, визнання унікальності, талановитості й ідентичності кожної людини, недискримінація, доброчесність, здоров'я, добробут і безпека, що має забезпечити гармонійний розвиток, цілісне світосприйняття, утвердження людської гідності, вільної особистості й активного громадянства.

Програма логічно продовжує реалізацію завдань соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі, зазначених у Державному стандарті початкової освіти (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87), які впроваджуються через інтегрований курс «Я досліджую світ», а також програм наскрізного інтегрованого спецкурсу «Культура добросусідства» (схвалені до використання листом ДНУ ІМЗО МОН України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018) і програм інтегрованого курсу «Культура добросусідства» для 1–4 класів НУШ (схвалені до використання листом ДНУ ІМЗО МОН України № 22.1/12-Г-334 від 07.06.2019).

Наступність Програми у другому циклі базової школи (7–9 класи) може забезпечуватися за рахунок викладання програм наскрізного спеціального курсу «Культура добросусідства» в 7–12 класах або програми для годин спілкування з

підлітками та юнацтвом «Я. Ми. Країна» курсу «Культура добросусідства», схвалених до використання Листом ДНУ ІМЗО МОН України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018.

Мета Програми:

Сприяти гармонійному розвитку особистості здобувача/здобувачки освіти і вихованню освічених, соціально компетентних громадян, які поділяють демократичні цінності, відповідально ставляться до своєї громади, рідного краю, країни, дбають про власне здоров'я, безпеку і добробут, готові розвивати та примножувати природний, економічний і культурний потенціал України.

Відповідно до мети визначено основні завдання, на виконання яких спрямовано Програму:

- забезпечити системну і цілеспрямовану роботу з формування соціальної і здоров'язбережувальної компетентності та одного з її складників – толерантності (у широкому сенсі, тобто вікової, гендерної, мовної, етнічної, расової, релігійної, соціальної тощо), а також підтримувати широку соціальну інклюзію в Україні;
- популяризувати українську культуру і культуру різних спільнот,

представники яких мешкають на теренах України, розвивати навички успішної міжкультурної комунікації;

- заохочувати до вивчення державної мови, стимулювати інтерес до вивчення мов представників різних етнічних спільнот, які мешкають на теренах України, розвивати мотивацію до опанування іноземних мов;
- сприяти формуванню особистісної позиції і навичок саморефлексії, бачення свого місця в сьогоденні та в майбутньому громади й держави, відповідального і шанобливого ставлення до рідного краю та України;
- підтримувати стійкий інтерес до життя, дотримання правил безпечної поведінки, конструктивну діяльність і відповідальність як невід'ємний складник громадянського обов'язку;
- розвивати вміння вести діалог, мирно розв'язувати/трансформувати конфлікти, відповідно до демократичних принципів і принципів «культури миру»;
- надавати допомогу в розвитку сильних сторін підлітка/підлітки, уміння вчитися впродовж життя, розвитку особистісної ефективності та культури дозвілля;
- розвивати критичне мислення, медіаграмотність;
- сприяти формуванню екологічної свідомості й природоохоронної поведінки;
- розвивати відповідальне ставлення до свого здоров'я та добробуту і здоров'я та добробуту інших осіб;
- заохочувати відповідальне ставлення до ресурсів, розвивати підприємницькі уміння та ініціативу здобувачів освіти, уміння продукувати нові конструктивні ідеї.

Концептуальну основу Програми становлять основні положення системного, компетентнісного та особистісно-діяльнісного підходів.

Компетентнісний потенціал предмета “Культура добросусідства” відповідає компетентнісному потенціалу, зазначеному в Державному стандарті для соціальної і здоров'язбережувальної галузі (додаток 15). Зміст Програми відповідає принципам концепції Нової української школи (2016), сприяє формуванню наскрізних вмінь ключових компетентностей базової освіти, а також відповідає обов'язковим результатам навчання, визначеним Державним стандартом базової середньої освіти для соціальної і здоров'язбережувальної галузі (додаток 16).

Згідно з Типовою освітньою програмою для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, Програма реалізує лише частину обов'язкових результатів навчання в межах соціальної і здоров'язбережувальної галузі, визначених Державним стандартом (додаток 16). Усі обов'язкові результати для цієї галузі можуть бути

виконані в поєднанні з модельною навчальною програмою «Здоров'я, безпека та добробут» (автори І. П. Василяшко, Н. І. Гущина, НАПН України) чи в поєднанні або інтеграції «Культури добросусідства» з іншими затвердженими програмами «Здоров'я, безпека та добробут».

Зміст Програми є лінійно-концентричним. Вона структурована за розділами і побудована в такий спосіб, щоб зберегти наступність і послідовність вивчення тем від 5 до 6 класу, врахувати міжпредметні та міжгалузеві зв'язки. Розділи виділені за принципом розширення кола міжособистісної взаємодії дитини в соціумі. Частина Програми, що розкриває зміст 5 класу, містить 4 розділи («Я дорослішаю», «Я і моя родина», «Я у спільноті», «Різні, але рівні»), у які об'єднано 15 тем. Частина Програми, що розкриває зміст 6 класу, містить 3 розділи («Я, моя індивідуальність і безпека», «Я у спільноті», «Я в громаді: діємо разом»), у які об'єднано 14 тем. Теми за розділами розташовані в певному логічному порядку. Водночас учитель/вчителька може коригувати послідовність тем, обсяг змісту і час на його опрацювання відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу. Кожну тему програми представлено через перелік очікуваних результатів, пропонований зміст та перелік видів навчальної діяльності здобувачів освіти.

Основою для визначення очікуваних результатів навчання є орієнтири для оцінювання (5–6 класи), зазначені в Державному стандарті базової середньої освіти. Особливостями предмета «Культура добросусідства» є робота зі ставленнями, цінностями, розвиток особистих якостей і відпрацювання поведінкових навичок, що передбачає системну і тривалу співпрацю педагога/педагогині з дітьми. Тому деякі очікувані результати навчання Програми є наскрізними, а саме: етична поведінка, конструктивне спілкування, співпраця для досягнення результату діяльності, підтримка доброчинності.

Для досягнення очікуваних результатів навчання авторами Програми запропоновано розлогий перелік видів навчальної діяльності й високий рівень їхньої конкретизації. Це обумовлено певною складністю та чутливістю окремих тем змісту програми, необхідністю окреслити запропоновану авторами глибину занурення та деталізації тем, надати альтернативні види діяльності з урахуванням віку здобувачів освіти та рівня їхньої підготовки, технічних/просторових можливостей закладу освіти тощо. Деякі види діяльності можуть бути рекомендовані як творче домашнє завдання або позаурочна активність, як ідеї для проведення цікавих інтерактивних ранкових зустрічей і годин спілкування, спільних заходів з батьками або з молодшими школярами. Зазначений перелік видів навчальної діяльності є орієнтовним. Педагоги/педагогині на свій

розсуд можуть обирати види навчальної діяльності з тих, що запропоновані в Програмі, додавати нові або адаптувати рекомендовані види діяльності відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу.

Пропонований зміст Програми ґрунтується на базових знаннях соціальної і здоров'язбережувальної галузі і змісті наскрізного курсу «Культура добросусідства». Зауважимо, що у пропонованому змісті і видах навчальної діяльності автори під терміном «культури» розуміють різні культури етнічних спільнот, які мешкають на теренах України, зокрема й культуру етнічних українців. При вивченні «Культури добросусідства» пріоритетним є знайомство з культурами, релігіями, мовами чи діалектами, які представлені в найближчому оточенні дитини – у громаді/районі/області.

У впровадженні курсу має віддаватися перевага діяльнісному підходу, який передбачає різноманітні активності: інтерактивні вправи, практичні роботи, дослідження, спостереження, моделювання та прогнозування, розв'язання ситуативних завдань, проєкту діяльність, роботу з різними джерелами інформації, використання цифрових пристроїв тощо. Автори програми рекомендують педагогам/педагогиням під час роботи за Програмою впроваджувати основні підходи для навчання в НУШ, зокрема дотримуватися умов і технології інтерактивного навчання, базуватися на особистому досвіді дитини і членів її родини, обирати завдання для занять за принципом «краще менше, та краще», практикувати в навчанні підлітків принципи освіти дорослих тощо.

Для підвищення ефективності навчання за предметом «Культура добросусідства» і розвитку педагогіки партнерства надзвичайно важливою є співпраця з батьками/особами, що їх замінюють, і громадою. Цьому можуть сприяти деякі запропоновані в Програмі види навчальної діяльності, а також просвіта батьків/осіб, що їх замінюють, через нестандартне проведення батьківських зборів, зокрема за програмою «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» наскрізного курсу «Культура добросусідства» (схвалена до використання листом ДНУ ІМЗО МОН України № 22.1/12-Г-335 від 07.06.2019) і відповідними методичними розробками для її реалізації.

Основна частина Програми

**Модельна навчальна програма «Культура
добросусідства» 5 клас**

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
Розділ 1. Я дорослішаю!		
Демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі; визначає, ідентифікує та обговорює фізичні, психічні (у тому числі емоційні) і соціальні зміни, які відбуваються під час переходу в основну школу; визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання; самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті; бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні особливості і потреби; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;	Я – підліток/підлітка! Хто я, який/яка я, чого я прагну? Зміни, які відбуваються моєму житті. Самопрезентація. Нові виклики в базовій школі та правила співжиття в колективі.	Самоаналіз власного “Я” і змін, які відбулися після закінчення початкової школи, запис власних міркувань. Написання листа собі – майбутньому старшокласнику / майбутній старшокласниці – про свої прагнення і цілі. Розробка власних короткострокових планів щодо досягнення успіхів у поточному навчальному році. Розробка, візуалізація і презентація власного герба. Створення асоціативної карти до слова “підліток/підлітка” або “базова школа”. Участь у груповій роботі зі створення та візуалізації профілю класу. Обговорення й укладання переліку якостей або вчинків людини, які будуть допомагати/заважати співпраці і створенню

		комфортного середовища в колективі.
--	--	-------------------------------------

визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.		Укладання переліку правил співжиття та співпраці в колективі. Коментоване читання притч або казок на теми ставлення до інших людей, співпраці, впевненості в собі, подолання страхів і тривожності. Малювання схеми безпечного пересування базовою школою і маршруту термінової евакуації, екскурсія школою. Участь у грі-симуляції з вікової ініціації “посвята в підлітки” або у проведенні позаурочного заходу з вікової ініціації разом з батьками.
---	--	---

Визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; називає та розрізняє прояви тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; називає та пояснює необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; толерантно ставиться до поглядів, переконань,	Я і мої особисті кордони. Право на самовираження. Що таке особисті кордони? Типи та види особистих кордонів. Як обстоювати власні кордони. Вміння сказати «ні». Самовираження через поведінку і відповідальність за неї. Конструктивна та деструктивна поведінки.	Аналіз тексту з прикладами того, яким може бути відчуття кордонів у людини, і порівняння з відчуттями власних кордонів. Перегляд та аналіз відео з прикладами порушення особистих кордонів. Ознайомлення з ознаками різних типів та видів особистих кордонів. Визначення із запропонованих тверджень, які з них характеризують “порушення” – “непорушення” особистих кордонів. Групова робота з аналізу ситуацій порушень особистого простору людини та її кордонів з визначенням варіантів дій.
---	---	---

інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності.		Аналіз способів захисту кордонів з використанням графічних організаторів. Визначення ознак конструктивної та деструктивної поведінок. Участь у навчальному проєкті або групова робота, зокрема на тему «Як я можу виявити себе» тощо. Відпрацювання вміння казати «ні» під час виконання практичних вправ. Підготовка та презентація короткого повідомлення про повагу до особистого простору та кордонів.
Аналізує власний навчальний розвиток, вказуючи на причини успіхів та невдач; визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання; самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті; моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; виявляє зацікавлення до тривалої	Мої сильні сторони та професії сучасного й майбутнього. Як застосувати свої сильні сторони, інтереси й уподобання в професії. Хобі, яке може стати професією. Власна діяльність сьогодні для успішного майбутнього.	Опитування однокласників про їхні улюблені справи/хобі. Порівняння отриманих результатів. Обговорення сильних сторін і талантів учнів класу, наприклад за допомогою “ланцюга сильних сторін”. Створення профілю людей різних професій сучасного й майбутнього. Обговорення питань, наприклад «Чи може хобі стати професією?». Створення постера з переліком улюблених справ, які можуть стати професіями. Перегляд та обговорення відеоінтерв'ю людей різних професій.

систематичної діяльності (хобі, спорт, мистецтво, навчання тощо) та наполегливість у досягненні мети; розуміє перспективність своєї діяльності для		Визначення переліку рис особистості, необхідних для людей різних професій.
---	--	--

успішного майбутнього; бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні особливості і потреби.		Підготовка власного висловлення, наприклад про роль навчання і можливість бути успішним/успішною в професії в майбутньому.
Визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; розуміє перспективність своєї діяльності для успішного майбутнього; визначає цілі власної діяльності і стратегії їх досягнення; визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; обґрунтовує обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів); толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю,	Я і мій час. Як я ціную і розподіляю час. Як можна раціонально планувати та керувати часом. Для чого важливо розуміти сприйняття і ставлення до часу в різних культурах.	Створення асоціативної карти про роль часу в житті людини. Активне слухання та обговорення тексту підручника / розповіді учителя/вчительки про ставлення до часу в українській та інших культурах. Самоаналіз (за запропонованим шаблоном/тестом) управління часом та ефективності його використання. Участь у рольовій грі-моделюванні міжкультурної комунікації з різним ставленням до часу. Укладання переліку правил для раціонального використання особистого часу. Добирання прикладів, які розкривають способи індивідуального ефективного навчання. Створення особистого плану раціонального використання часу, наприклад "карти дня". Наведення прикладів використання

безпеці і добробуту.		цифрових застосунків – органайзерів часу.
Розділ 2. Я і моя родина		
Визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;	Сім'я, родичі, рід.	Коментоване читання на тему визначення значущості сім'ї для людини і суспільства.

виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів; називає та пояснює необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.	Взаємини в родині. Ставлення до батьків/ осіб, що їх замінюють. Право на сім'ю. Права та обов'язки батьків/ осіб, що їх замінюють, і дітей.	Обговорення малюнків або медіафайлів, які демонструють бажані взаємини в сім'ї. Створення малюнка/переліку, який визначає власні потреби, бажання, інтереси в сімейному колі. Перегляд та обговорення медіатекстів, присвячених Конвенції про права дитини. Обговорення практичних ситуацій щодо забезпечення та реалізації прав і обов'язків батьків та дітей. Складання за алгоритмом або заповнення схеми, наприклад родинних зв'язків з відповідними термінами спорідненості в різних культурах. Складання власного родоводу або пошук в Інтернеті далеких родичів за допомогою цифрових ресурсів. Підготовка власного висловлювання про свої обов'язки в родині. Міркування з фіксацією результатів,
--	--	---

		наприклад в особистому щоденнику, на тему “Що я цінного зробив/зробила сьогодні для себе і для своєї родини”.
Пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів; визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку	Особисті, родинні та загальнолюдські цінності.	Створення асоціативної карти, хмари слів тощо. Створення переліку власних цінностей і їхнє ранжування.

індивідуальності; пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами; розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.	Що таке “цінності” і які вони бувають? Особисті цінності. Сімейні цінності. Загальнолюдські цінності.	Порівняльне дослідження, наприклад як змінилися мої мрії та цінності з раннього дитинства до сьогодні. Опитування батьків/опікунів і членів родин на тему сімейних цінностей. Аналіз і визначення спільного та відмінного у власних списках особистих і сімейних цінностей. Участь у рольовій/симуляційній грі. Встановлення причинно-наслідкових зв'язків між цінностями і почуттями та ставленнями. Спостереження й аналіз відеосюжетів/коміксів або кейсів на тему: як цінності впливають на поведінку людини або її ставлення. Написання есе про певні загальнолюдські цінності. Участь у проєкті-дослідженні, наприклад як у фольклорі (прислів'ях, казках тощо) різних народів відображаються загальнолюдські цінності. Обговорення проблемних ситуацій, наприклад тих, які виникали через неповагу до цінностей іншої особи або групи людей.
---	--	--

		Обговорення ситуацій вибору/ухвалення рішень у шкільному житті.
Виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; демонструє модель безпечної поведінки згідно з	Взаємини поколінь. Ставлення до старших, молодших, однолітків.	Складання переліку рис, які відрізняють підлітків від молодших дітей та дорослих. Створення та порівняння профілів дитини та літньої

інструкціями і правилами в соціальному середовищі; обґрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; називає та розрізняє прояви тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги; пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших	Протидія домашньому насильству. Незнайомці на вулиці.	людини, обговорення особливостей літніх людей і необхідності поважного і чуйного ставлення до них. Проведення опитування родичів, знайомих дорослих осіб і презентація його результатів, наприклад про те, як заведено поводитися з дорослими в різних культурах нашого краю. Висловлення міркувань щодо того, як підліток/підлітка може покращити стосунки з дорослими або з молодшими братами/сестрами в родині. Коментоване читання текстів (уривків фольклорних, художніх творів тощо) про взаємини між поколіннями і про те, як розв'язуються проблемні питання. Обговорення ситуацій, які мають ознаки
--	--	--

осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.		виявів домашнього насильства (фізичного, сексуального, психологічного, економічного), і можливостей отримання допомоги. Рольові ігри/ситуації щодо безпечної поведінки на вулиці при контакті з незнайомими дорослими людьми.
Розділ 3. Я у спільноті		
Застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;	Ми всі різні й цим схожі. Ідентичності людини. Різні люди і спільноти в моїй громаді.	Визначення ключових рис для самоідентифікації людини. Укладання переліку ознак, які характеризують мене як особистість.

бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні особливості і потреби; виявляє чуйне ставлення до людей з особливими потребами; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.	Ставлення до них і конструктивна комунікація.	Створення колажу на тему: "Я і моє оточення". Проведення інтерв'ю або робота за методикою «Жива бібліотека» з представниками різних спільнот, зокрема з людьми з інвалідністю, ВПО, трудовими мігрантами та іншими. Визначення в усній чи письмовій формі важливості рівного та справедливого ставлення для людини та суспільства. Виконання у групах завдання, спрямованого на знайомство з вербальними та невербальними засобами спілкування та їхніми особливостями в різних культурах і спільнотах, наприклад жестова мова. Добирання прикладів, які демонструють безпечне спілкування та конструктивну комунікацію. Читання та обговорення тексту / перегляд медіапродуктів, наприклад про потреби людей з інвалідністю і ставлення до них. Моделювання ситуацій, у яких наявне толерантне та нетолерантне ставлення до поглядів, переконань, інтересів і потреб
--	--	---

		інших осіб.
Толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на	Як допомогти собі й іншим. Емоції людини. Чуйність, гуманність.	Виконання практичних завдань для розпізнавання і вербалізації власних емоцій та емоцій інших людей, наприклад робота з фотографіями, відео тощо. Написання невеликих повідомлень, наприклад

вираження своїх почуттів; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; вирізняє ознаки доброчинності; виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги; виявляє чуйне ставлення до людей з особливими потребами; розпізнає приклади поведінки, дружньої до навколишнього середовища; поводиться безпечно під час спілкування, зокрема з тваринами; виявляє ризики неналежного поводження з тваринами (домашні, бездомні, дикі); аналізує негативний вплив недотримання правил/інструкцій безпечної поведінки на збереження життя і здоров'я; приймає рішення щодо надання самопомоги та допомоги іншим особам, звернення до інших осіб чи відповідних служб.	Допомога іншим особам. Ставлення до тварин.	розповіді, допису в соціальних мережах, листа, на цікаві теми з використанням емотиконів. Візуалізація понять “емпатія”/“чуйність”, ”гуманність” за допомогою графічних організаційних схем, наприклад асоціативний куц, ментальні карти тощо. Участь у рольових іграх, розігруванні ситуацій, у яких необхідно надати допомогу іншим особам, зокрема людям з інвалідністю, літнім людям та ін. Складання переліку способів допомоги іншим людям. Читання оповідань або перегляд відео про тварин і їхні емоції та їхнє обговорення. Обговорення прикладів із власного життєвого досвіду щодо надання допомоги домашнім, свійським тваринам або піклування про диких тварин і птахів узимку. Обирає із запропонованого переліку приклади неприпустимого і чуйного поводження з тваринами. Пошук та аналіз інформації про те, як держава і громадяни захищають тварин. Розробка рекомендацій щодо безпечного поводження з тваринами вдома і на вулиці.
---	--	--

Застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації;	Ефективне спілкування.	Складання синквейну або графічної схеми до поняття “спілкування”.
---	-------------------------------	---

розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; встановлює нові контакти та ефективно співпрацює для досягнення результату, використовує різні засоби зв'язку; пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів; розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні особливості і потреби; виконує різні ролі в груповій роботі.	Що таке ефективне спілкування. Вербальне та невербальне спілкування. Дистанція та позиції у спілкуванні. Особистий простір. Прояв індивідуальних особливостей під час спілкування. Вплив емоцій на спілкування.	Створення в парі спільного малюнка без вербальної комунікації з подальшим обговоренням. Формулювання власного висловлювання про значення ефективного спілкування. Укладання переліку засобів вербального та невербального спілкування. Виконання вправ і моделювання ситуацій для відпрацювання навичок вербального та невербального спілкування. Перегляд відео з подальшим називанням та аналізом емоцій/почуттів, які виявляються через засоби вербального та невербального спілкування. Обговорення індивідуальних відмінностей у виявах емоцій у спілкуванні (зокрема й на прикладі різних культур). Обговорення прикладів особистого простору з опорою на наочність (фотографії, малюнки). Експериментування з виявом дистанції у спілкуванні, знаходженням оптимального для себе особистого простору. Спостереження та самоспостереження за виявом емоцій/почуттів, які виникають при порушенні особистого простору,
---	---	--

		обговорення права на їхнє вираження та аналіз їхнього впливу на подальшу взаємодію.
--	--	---

		Створення та презентація групового проєкту, наприклад пам'ятки/постера/буклета з рекомендаціями щодо особистого простору та позицій у спілкуванні залежно від різних життєвих ситуацій (зокрема й з урахуванням карантинних обмежень). Створення в групах відеопродукту-пояснення для учнів молодших класів, як ефективно спілкуватися.
--	--	---

Ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях; моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів; пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами; протидіє проявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку	Що таке конфлікт? Поняття конфлікту. Причини та джерела конфліктів. Види конфліктів. Структура конфлікту. Деструктивні та конструктивні шляхи розв'язання конфліктів.	Знаходження асоціацій до поняття «конфлікт». Висловлення позиції та спільне обговорення різних поглядів і ставлень до конфлікту. Наведення прикладів та обговорення різних причин, джерел та видів конфліктів. Складання схеми / візуалізація за допомогою зображень / демонстрація видів конфліктів. Робота з кейсами для розрізнення причин, видів та структури конфлікту. Обговорення видів поведінки в конфлікті на базовому рівні: деструктивна та конструктивна. Демонстрація прикладів впливу емоцій на поведінку в конфлікті. Участь у рольовій грі для відпрацювання конструктивного розв'язання конфліктів. Практична діяльність для формування навички
--	---	--

індивідуальності; називає та пояснює моделі безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному середовищі.		конструктивного розв'язання конфліктів.
Розділ 4. Різні, але рівні		
Виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; аналізує вибір свій та інших з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; обгрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; знаходить інформацію щодо здоров'я, безпеки та добробуту в різних джерелах і перевіряє її достовірність; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.	Улюблені страви. Здорове харчування. Традиційна і сучасна кухня регіону. Здорове харчування. Застільний етикет. Як спільний прийом їжі об'єднує людей.	Обговорення проблемних питань, наприклад «Що робить їжу здоровою?». Групування назв страв та продуктів за критеріями, зокрема корисна/шкідлива їжа, регіональна/загальноновживана тощо. Складання бажаного меню для себе або для родини на тиждень та аналіз власного харчування. Розробка шаблону публікації (буклета/постера/інфографіки) з правилами застільного етикету в українській та інших культурах. Створення пам'ятки щодо європейської традиції сервірування столу для трапези. Порівняння за допомогою графічних організаторів традиційних та сучасних страв різних спільнот регіону або регіональної кухні. Встановлення відповідності між назвами свят та традиційними обрядовими стравами.

		Написання невеликого власного висловлювання або есе-роздумів про те, як спільний прийом їжі об'єднує людей.
--	--	---

Виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; аналізує свій вибір з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; обґрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях.	Особливості етнічного етикету в родинях однокласників і сусідів. Родинні події, на які запрошують, і події, на які можна прийти без запрошення. Одяг і подарунки, що відповідають події. Варіанти вітання, поздоровлення, співчуття. Етикетні звертання до незнайомих людей різної статі і віку. Поведінка під час святкування. Як заведено попрощатися і піти.	Обговорення тексту чи розповіді учителя/вчительки щодо особливостей проведення родинних подій (весілля, день народження тощо), які відбуваються в українських родинях із запрошенням гостей. Розповідь за запропонованим опитувальником чи схемою про особливості проведення свят/подій у власній родині та обговорення з однокласниками спільного і відмінного. Аналіз зображень/відео/текстів, пов'язаних з незручними ситуаціями внаслідок нерозуміння етнічного етикету в різних культурах. Участь у рольовій грі/симуляції на тему відвідування родинного свята в однокласників. Створення малюнків-порад або анімації щодо одягу, подарунків та інших особливостей етнічного чи релігійного етикету в наших родинях.
--	--	---

		Складання фраз з етикетної лексики (вітання/прощання/звертання/поздоровлення/співчуття) за запропонованим українським переліком слів мовами місцевих етнічних спільнот або іноземними мовами.
Розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;	Європейський етикет: історія та сучасність. Правила вітання:	Перегляд та обговорення відео або текстів про особливості вербального/невербального спілкування в країнах Європи.

аналізує свій вибір з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; називає та пояснює моделі безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному середовищі; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.	мовний етикет, доцільність рукоштовування, обіймів, поцілунку. Особливості етикету під час пандемії. Традиції пригостиння в Україні та інших країнах Європи і світу.	Обговорення, чому потрібно знати особливості етикету в різних культурах. Встановлення відповідності між країною і традиціями пригостиння або типовими стравами за допомогою зображень. Участь у рольовій грі/симуляції щодо правил вітання в різних культурах у різні епохи. Обговорення, як змінюються правила етикету, зокрема вітання і спілкування, під час пандемії. Пошук інформації з різних джерел (опитування дорослих, однолітків, у медіа, підручнику тощо) щодо мережевого етикету в Україні і країнах Європи. Читання з обговоренням основних правил мережевого етикету та аналіз особистого профайлу в соціальних мережах.
---	---	--

Визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.	Гендерні стереотипи в різних культурах. Стать і соціальні ролі (гендер). Стереотипи щодо поведінки та ставлення до жінок і чоловіків у різних культурах. Важливість гендерної рівності.	Обговорення понять «стать» і «соціальна роль» («гендер»). Читання й обговорення тексту / перегляд медіапродуктів про соціальні ролі чоловіка та жінки в різних культурах. Пояснення поняття “стереотип”, визначення ролі стереотипів у житті людини та суспільства. Обговорення чинників, що впливають на формування гендерних стереотипів.
--	---	---

		Виконання практичних завдань/симуляцій на виявлення та подолання гендерних стереотипів та нерівного ставлення. Обговорення у мінігрупах життєвих ситуацій, коли траплялося нерівне ставлення до жінки/чоловіка або дівчинки/хлопчика через вплив гендерних стереотипів. Визначення в усній чи письмовій формі важливості рівного та справедливого ставлення для людини та суспільства.
--	--	---

**Модельна навчальна програма «Культура
добросусідства» 6 клас**

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
Розділ 1. Я, моя індивідуальність і безпека		

Визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;	Мій приватний інформаційний простір. Мої особисті щоденники. Особисті архіви. Блогінг. Сторіз. Селфі. Фотографії.	Добирання прикладів, які розкривають поняття “приватний інформаційний простір”. Пояснення значущості особистих та сімейних архівів для збереження пам’яті та формування культурної спадщини суспільства. Участь в дискусії на тему користі/шкоди створення і розміщення селфі в мережі.
---	---	--

визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров’ю, безпеці і добробуту; прогнозує ризики комунікації у віртуальному середовищі; пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб.	Доброчесність у використанні інформації. Захист приватного інформаційного простору.	Порівняння переваг і ризиків активності в інформаційному просторі (селфі, сторіз, блогінг тощо). Аналіз фотографій як джерел інформації за запропонованим алгоритмом. Практична робота на тему “Про що розповідають особисті/сімейні архіви”. Розгляд та обговорення прикладів доброчесного та недоброчесного використання інформації. Укладання правил для безпечної поведінки в особистому інформаційному просторі та дотримання прав інтелектуальної власності. Створення медіапродукту з дотриманням правил безпечної поведінки в
--	--	---

		інформаційному просторі.
Визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; обирає продукти харчування, способи проведення дозвілля, відповідний одяг тощо, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і	Зовнішні вияви індивідуальності : одяг, зачіски, косметика. Традиційний і сучасний костюм населення України і регіону зокрема. Сучасна молодіжна мода. Прикраси. Зачіски. Фарбування волосся,	Аналіз зображень костюмів населення України (зокрема і варіантів українського одягу в історико- культурних регіонах) та визначення, які з них є традиційними і сучасними. Обговорення, як традиції втілюються в сучасному одязі. Коментоване читання тексту про корисні піктограми і позначки на одязі. Участь у симуляції: сортуємо одяг для прання за допомогою корисних піктограм і позначок.

добробуту; аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; протидіє проявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб.	використання декоративної косметики – корисно чи шкідливо? Корисні піктограми і позначки на одязі.	Пошук інформації з різних джерел (опитування дорослих, музейні експозиції, книги, медіа тощо) та порівняльний аналіз прикрас, які носили жінки й чоловіки України за старих часів і в наш час. Участь у проєкті-дослідженні моди серед сучасних підлітків. Обговорення проблемних питань, пов'язаних із зачісками, фарбуванням волосся і використанням декоративної косметики. Участь у практичній діяльності, пов'язаній з розпізнаванням толерантного і нетолерантного ставлення через зовнішній вигляд / вияв індивідуальності, та визначення шляхів протидії. Обговорення шляхів/способів захисту від нерівного ставлення і дискримінації через зовнішні вияви індивідуальності.
---	---	---

Виявляє ризики невідповідності власних потреб і можливостей; обґрунтовує обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів); аналізує взаємозв'язок між потребами людини та обмеженістю ресурсів; визначає потребу ощадливого використання ресурсів і повторної переробки вторинної сировини; визначає форми поведінки, які приносять	Ресурси і потреби людини. Потреби людини. Ресурси відновні і невідновні, природні, матеріальні, духовні. Зовнішні та внутрішні ресурси особистості. Співчуття та взаємопідтримка як	Класифікація ресурсів відповідно до наданої схеми. Перегляд і обговорення відео/малюнків/інфографіки з різними видами відновних і невідновних ресурсів. Наведення прикладів збереження різних видів ресурсів та обговорення власних дій щодо збереження природних і матеріальних ресурсів. Обговорення різних видів потреб людини. Створення колажу, наприклад “Мої потреби та ресурси” / “Хочу та можу”.
---	--	--

задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання; визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; визначає цілі власної діяльності і стратегії їх досягнення; визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності.	ресурс.	Аналіз наявних власних ресурсів за заданою схемою і планування дій для досягнення певної мети. Практична діяльність для усвідомлення важливості співчуття та взаємопідтримки. Участь у груповому проєкті, наприклад планування заходу з визначенням необхідних ресурсів та спільних дій.
--	----------------	---

Демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі; обирає продукти харчування, способи проведення дозвілля, відповідний одяг тощо, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і добробуту; обґрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; передбачає вплив на власне здоров'я, безпеку, добробут та здоров'я, безпеку, добробут інших осіб	Моє безпечне дозвілля. Гра. Варіанти проведення дозвілля. Безпечний і корисний відпочинок на природі та вдома. Гра як засіб згуртування колективу і навчання нових навичок. Комп'ютерні ігри – користь і небезпека віртуальної реальності	Створення візуального продукту щодо різних варіантів проведення цікавого дозвілля. Створення та презентація переліку різних видів улюблених ігор (спортивних, настільних, народних, комп'ютерних тощо). Аналіз складників гри (інструкція, правила, поведінка гравців тощо). Участь у дискусії щодо того, що можна вважати “спортивною” і “неспортивною” поведінкою в грі. Обговорення важливості дотримання правил гри.
---	--	---

неналежного використання цифрових пристроїв; пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі.		Пошук інформації з різних джерел і наведення прикладів рухливих і настільних ігор, які сприяють знайомству і згуртуванню колективу, та ігор, які вчать певних навичок. Створення постера/пам'ятки щодо правил безпечної поведінки під час рухливих ігор або безпечного відпочинку на природі та вдома. Обговорення інфографіки/тексту/відеоролика про користь і небезпеку віртуальної реальності та ігрової залежності.
Визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання; аналізує власний навчальний розвиток, вказуючи на причини успіхів та невдач; моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; розуміє перспективність своєї діяльності для успішного майбутнього; організовує власний освітній простір, раціонально розподіляє час;	Знання і навички як ресурс власного розвитку. Цінність освіти в сучасному світі. Чи можна здобувати знання за межами школи? Раціональна організація навчання. Навчальний прогрес.	Розв'язування проблемних ситуацій, пов'язаних з недостатньою кількістю знань та вмінь, необхідних для виконання певного завдання. Обговорення проблемних питань, наприклад навіщо потрібна освіта сучасній людині або скільки і навіщо треба вчитися тощо. Читання/перегляд відео, наприклад про незвичайні школи світу або можливості самоосвіти. Відстеження виконання завдань щодо навчання за допомогою, наприклад,

використовує допоміжні засоби для навчання, зокрема цифрові пристрої, без шкоди для здоров'я; визначає ефективні способи засвоєння навчальної		“Календаря відповідальних справ”. Ведення щоденника власних досягнень для відстеження власного навчального прогресу. Розгляд та обговорення способів, технік, прийомів
---	--	---

інформації; визначає цілі власної діяльності і стратегії їх досягнення; самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті. виявляє зацікавлення до тривалої систематичної діяльності (хобі, спорт, мистецтво, навчання тощо) та наполегливість у досягненні мети.		ефективного навчання. Створення/реалізація короткотривалих планів щодо досягнення успіхів у навчанні. Читання та обговорення текстів про те, як можна бути ефективним під час навчання. Пошук інформації з різних джерел щодо можливості навчання / отримання нових корисних навичок за межами школи.
---	--	---

Розділ 2. Я в спільноті

Використовує перевірену інформацію для прийняття рішення щодо вибору повсякденної поведінки на користь здоров'я, безпеки та добробуту; визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; обґрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі; розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;	Етикет під час релігійних свят у різних культурах. Основні правила поведінки під час релігійних свят і обрядів у друзів та сусідів. Одяг і подарунки, які відповідають події. Формули поздоровлення і відповіді. Обрядові страви.	Пошук інформації з різних джерел щодо традицій проведення релігійних свят із запропонованого переліку. Складання в групах колажу з основних елементів (символи, страви тощо) деяких найвідоміших свят світових релігій. Складання переліку основних формул привітання зі святом різними мовами. Участь у грі-симуляції відвідин різних релігійних свят. Встановлення відповідності між обрядовою стравою і святом. Читання та обговорення основних правил поведінки вірян під час релігійних свят і правил відвідування релігійних свят представниками інших релігій чи
--	--	---

розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів.		конфесій. Створення посту-вітання друзів з релігійним святом у соцмережах.
Застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; пояснює вплив спілкування на складники здоров'я, безпеки і добробуту; розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; бере участь у груповій роботі,	Ефективна комунікація та співпраця. Ознаки ефективної комунікації. Навички ефективної комунікації: активне слухання та прояснення інформації.	Складання переліку ознак ефективної комунікації з подальшим спільним обговоренням. Ознайомлення з основними навичками активного слухання та прояснення інформації (слухання інформаційного повідомлення вчителя/вчительки / читання тексту / перегляд відео). Моделювання різних навичок активного слухання та прояснення інформації. Практична діяльність для тренування навичок ефективної передачі інформації, активного слухання і прояснення. Формулювання різних видів запитань за заданою схемою.

враховуючи індивідуальні особливості і потреби.		Рольова гра на застосування навичок активного
---	--	---

		слухання та прояснення інформації. Спостереження та самоспостереження за виявом емоцій/почуттів під час комунікації.
Виконує різні ролі в груповій роботі; протидіє проявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях; моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів; застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів; бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні особливості і потреби; виконує різні ролі в груповій роботі.	Ненасильницьке спілкування. Ознаки та особливості ненасильницького спілкування. Компоненти ненасильницького спілкування. Структура та формулювання «я-твердження». Аргументування власної позиції.	Обговорення, що таке ненасильницьке спілкування, які його ознаки і чому воно важливе. Виконання практичної діяльності (вправ) на формування негативного ставлення до насильства, ненасильницької поведінки, розуміння рівності прав і недискримінації за будь-якою ознакою. Ознайомлення з компонентами ненасильницького спілкування, структурою «я-твердження». Моделювання та аналіз практичних ситуацій і формулювання для них «я-тверджень». Практична діяльність для тренування навичок аргументування власної позиції з повагою до співрозмовника. Створення постера в групі на теми мирного співжиття в колективі/спільноті/громаді.

Протидіє проявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб;	Як розпізнавати конфлікти та	Обговорення і складання переліку конфліктів, які найчастіше виникають у школі та вдома.
--	-------------------------------------	---

ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях; моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів; застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; приймає рішення щодо надання самодопомоги та допомоги іншим особам, звернення до інших осіб чи відповідних	запобігати насильницьким конфліктам. Які конфлікти найчастіше виникають у школі та вдома? Стилі поведінки в конфлікті. Ненасильницькі шляхи розв'язання конфліктів: діалог, коло порозуміння, медіація тощо.	Створення базової карти/схеми конфлікту. Перегляд та обговорення медіафайлів з різними стилями поведінки в конфлікті. Спільне формулювання ознак різних стилів поведінки в конфлікті. Інсценізація або моделювання різних стилів поведінки в конфлікті за запропонованими ситуаціями з подальшим обговоренням. Створення коміксу, який демонструє ситуацію з різними стилями поведінки в конфлікті. Виконання практичної діяльності/симуляцій з відпрацювання навичок конструктивного розв'язання конфліктів із застосуванням “я-твердження”, аргументування, навичок активного слухання та прояснення інформації. Моделювання ситуації розв'язання конфлікту через участь у “Колі порозуміння”. Ознайомлення з поняттями “медіація” та “медіатор”, “медіація ровесників”; куди
--	--	---

служб.		можна звернутися по допомогу, наприклад у кабінет медіації або службу порозуміння школи тощо. Написання посту для соціальної мережі щодо конструктивної комунікації в конфлікті.
Протидіє проявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб;	Булінг. Кібербулінг.	Визначення ознак та складання порівняльної таблиці за визначеними критеріями понять “конфлікт” і

виокремлює інформацію та обговорює ситуації булінгу, зокрема кібербулінгу; розробляє стратегію подолання булінгу, визначає джерела допомоги жертвам булінгу, звертається за допомогою до інших осіб; аналізує причини вибору нездорової поведінки; пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів; розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами; розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;	Чим булінг відрізняється від конфлікту. “Коло” булінгу. Моделі поведінки під час булінгу. Що таке кібербулінг і як від нього захиститися?	“булінг”. Обговорення анімаційних історій, що містять приклади цькування. Створення асоціативної карти/схеми/візуалізації понять “булінг”/“кібербулінг”. Визначення із запропонованого переліку ключових ознак булінгу/кібербулінгу. Перегляд уривків відео і їхній аналіз за допомогою схеми “коло булінгу” для визначення ролей під час булінгу. Обговорення проблемних ситуацій, пов’язаних із цькуванням, та визначення причин булінгу. Висловлення власних суджень про вплив булінгу на всіх його учасників Генерування ідей/пропозицій для створення
--	--	--

виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги.		безпечного середовища в класі. Наведення прикладів кібербулінгу і моделювання ситуацій щодо захисту від нього.
Розділ 3. Я в громаді: діємо разом		
Розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; встановлює нові контакти та ефективно співпрацює для досягнення результату, використовує різні	Чим я можу допомогти іншим людям та бути корисним/корисною в громаді?	Пояснення різниці між поняттями «волонтерство», «добročинність», «милосердя», «меценатство» за допомогою графічних організаторів. Пошук інформації з різних джерел і її зіставлення щодо відомих меценатів або благодійників регіону.

засоби зв'язку; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів; вирізняє ознаки доброчинності; виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги; пояснює значення волонтерства.	Доброчинність, милосердя, меценатство. Сусідська допомога (толока). Волонтерська допомога.	Дослідження діяльності представників волонтерського руху в Україні (робота в групах). Зустріч із волонтерами. Створення медіапродукту (наприклад, відеоролика, анімації, допису в соціальних мережах) для популяризації волонтерської діяльності та доброчинності в громаді. Робота з прислів'ями про сусідську допомогу, доброчинність у різних культурах. Обговорення кейсів щодо сусідської взаємодопомоги. Дослідження значення поняття “толока” і його аналогів у різних культурах за допомогою різних джерел інформації (зокрема, цифрових). Створення есе-міркування щодо можливості власної участі в наданні сусідської допомоги, волонтерському русі, доброчинності.
--	---	--

Визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; аналізує взаємозв'язок між потребами людини та обмеженістю ресурсів; визначає потребу ощадливого використання ресурсів і повторної переробки вторинної сировини; відбирає ресурси для повторної переробки.	Природне середовище як ресурс. Людина, дружня до природи. Раціональне природокористування і економія ресурсів. Повторне використання. Культура споживання і поведінка	Складання переліку способів задоволення власних потреб без шкоди для себе та природного середовища. Обговорення та вирішення кейсів щодо ощадливого використання ресурсів. Презентації досвіду економії комунальних витрат у родинах. Створення банку ідей, як можна дати “друге життя”
---	--	---

	відповідального споживача/споживачки.	або запропонувати нове використання власних побутових речей, щоб зменшити обсяг сміття і раціонально використовувати ресурси. Складання переліку правил для ефективного та ощадливого візиту в супермаркет. Створення публікації (буклета, постера, інфографіки) про правила поведінки відповідального споживача.
Обґрунтовує обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів); оперує основними економічними поняттями (гроші, зайнятість, підприємництво тощо); розрізняє та зазначає законні джерела доходів для свого віку; вміє раціонально розпоряджатися власними грошима; розуміє вагу докладених зусиль дорослих для отримання доходів.	Підприємливість та ініціативність як ресурс розвитку власного добробуту і громади. Діяльність зі створення цінностей для інших осіб. Про що говорить приказка «Де народився – там і згодився»? Власна діяльність для успішного майбутнього та розвитку громади.	Аналіз і складання переліку можливих джерел власного доходу. Складання за шаблоном або самостійно власного бюджету на визначений термін (день, тиждень, місяць). Проведення інтерв'ю з батьками щодо внеску членів сім'ї в добробут родини. Проведення та обговорення мінідослідження, яких підприємств/виробництв і послуг бракує в громаді та як цьому можна зарадити зараз чи в майбутньому. Вербалізація емоцій, які відчуває людина, коли їй щось вдається зробити або досягти. Участь в обговоренні на тему

		“Ініціативність: переваги та ризики” з опорою на графічний організатор. Обговорення питання “Які цінності для себе та інших я можу створити?”.
--	--	--

		Складання портрета підприємливої людини. Порівняння та обговорення різниці між поняттями “підприємлива людина” та “підприємець”. Висловлення припущень щодо того, які соціальні та культурні цінності можна створити у власній громаді. Розробка плану створення соціального чи культурного проєкту (групова робота) з подальшим його впровадженням у громаді.
--	--	--

Визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги; виявляє чуйне ставлення до людей з особливими потребами; бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні особливості і потреби; розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; встановлює нові контакти та ефективно співпрацює	Культура та різноманіття як ресурс для розвитку громади та країни. Якими бувають громади. У чому цінність та переваги різноманітності громади. Як жити разом в одній громаді. Як я можу підтримувати і зберігати культуру моєї спільноти та громади і сприяти розвитку країни.	Створення візуального образу до поняття “громада”. Зустріч із представниками різних суспільних груп громади. Підготовка в групах і презентація колажу “Громада, у якій я живу”. Висловлення власних суджень про культурне розмаїття та його цінність для суспільства. Участь у симуляціях про взаємодію і комунікацію в громаді. Укладання переліку компетентностей для успішної комунікації в багатокультурному суспільстві. Пошук з різних джерел (наприклад, текстів, відеоматеріалів, усних свідчень, власних спостережень) історій успіху, як культурне різноманіття сприяло особистому розвитку або
---	---	--

для досягнення результату, використовує різні засоби зв'язку; оцінює надійність різних джерел інформації (засоби масової інформації, реклама, соціальні мережі тощо); виявляє зацікавлення до тривалої систематичної діяльності (хобі, спорт, мистецтво, навчання тощо) та наполегливість у досягненні мети.		розвитку громади загалом. Обговорення, як я можу підтримувати і зберігати культуру моєї спільноти і громади. Виконання навчального проєкту “Культури нашого краю”.
--	--	---